

L'espai comunicatiu català a començament del segle XXI: situació i perspectives

Una conversa de Cercle XXI amb Josep Gifreu, catedràtic de comunicació a la Pompeu Fabra

Entrevista a cura de Xavier Vila i Joan Solé Camardons, 9 octubre 2002

Com és el mapa comunicatiu actual del Països Catalans, i quins en són els problemes principals?

Jo assenyalaria dos problemes fonamentals. El primer té a veure amb la llengua. I és que cal considerar la llengua com a fet cultural bàsic d'un país, d'una nació, d'una comunitat cultural, com a patrimoni fonamental. La llengua catalana és l'element d'identitat que s'ha anat creant i recreant al llarg dels darrers mil anys, i constitueix el fet bàsic que ens dóna identitat. La llengua permet una base d'identificació per a qualsevol nouvingut que vingui a viure als territoris històricament propis de la comunitat catalana, i això tant mirant el passat com el futur. La llengua és el pilar fonamental de la identitat i de la possible identificació, no solament amb la mateixa llengua, sinó també amb algun tipus de projecte de vida comuna. A més, la llengua és també un mitjà de comunicació fonamental del grup i de reconeixement en un mapa general de comunitats lingüístiques diferenciades.

Doncs bé, el fet que la llengua no estigui reconeguda com a llengua pròpia, oficial i única de tots els territoris històrics del català constitueix un dels greus problemes no resolts que d'entrada arrossega el nostre mapa comunicatiu.

El segon gran problema del nostre espai comunicatiu és la manca de poder polític, és a dir, la impossibilitat d'exercir la sobirania sobre el camp cultural i lingüístic. Aquest és un camp que cada dia es van mostrant més fonamental per a l'exercici de la sobirania a tots els racons del món, en part a causa de la globalització i en part a causa de la descolonització. El procés de descolonització en què d'alguna manera estem vivint pressuposa la recuperació d'unes senyes d'identitat i la construcció d'una comunitat cultural que, evidentment, impliquen la llengua.

La falta de poder polític s'ha d'atribuir a moltes raons. El nostre territori està fragmentat en diferents estats, i a l'Estat espanyol encara en diferents comunitats o "ministats", que és una manera de desfigurar el poder de la comunitat històrica i la consciència de cada regió. És igualment rellevant que existeixin cultures polítiques diferenciades, en uns casos més exigents i en uns altres casos menys, com per exemple a l'Estat espanyol i a l'estat francès.

El problema de la llengua cal situar-lo en aquesta línia: fins que no reconeguem que és un dels temes cabdals, no podrem prosperar. Si el problema de la llengua es considera un problema menor, ja hem acabat. Per poder reconduir aquest tema, cal un poder polític: cal l'exercici de l'autodeterminació, la capacitat de prendre la decisió col·lectiva sobre el propi destí també en aspectes com la identitat cultural i lingüística.

«Per poder reconduir la qüestió lingüística cal un poder polític: l'autodeterminació, la capacitat de prendre la decisió col·lectiva sobre el propi destí TAMBÉ en aspectes com la identitat cultural i lingüística»

Com s'ha arribat a l'actual configuració del mapa comunicatiu dels Països Catalans?

A l'època contemporània s'han de considerar com a mínim tres històries que s'han acumulat.

Una primera història és la recuperació de la llengua i la cultura catalanes des del segle XIX, amb la Renaixença, fins a la Guerra d'Espanya de 1936-39. Va ser un període en què hi va haver la possibilitat d'assolir allò que no havíem aconseguit en èpoques anteriors i, per tant, de fer-nos un lloc en el mapa comunicatiu d'Europa.

En segon lloc hi ha la història de la dictadura, que va provocar una situació abocada al genocidi i que, per descomptat, va impossibilitar una autonarració dels catalans com a comunitat diferenciada. Tot al contrari, durant aquell període hi va haver una absoluta mediació de la cultura de masses espanyola, precisament durant els anys clau en què es produeixen fenòmens com l'expansió de la ràdio i, poc després, de la televisió. Són els anys que marquen la incorporació de la cultura de Hollywood al nostre imaginari col·lectiu a través del doblatge al castellà.

Naturalment, també en el camp de la premsa tot es va fer absolutament en castellà. I hi ha encara un altre camp, el de la publicitat, no menys important, sobretot des dels anys 60. Aquest és un camp molt decisiu en qüestions d'identitat cultural i lingüística. La publicitat, sobretot la que es fa a través de la televisió, crea un imaginari col·lectiu propi de la nova societat de consum.

Finalment, hi ha una tercera història, que encara està per fer, i que és la història de les renúncies en temps de democràcia i de recuperació de les institucions autonòmiques. Caldria veure a quantes coses hem renunciat, quan hi podia haver hagut una altra tipus d'exigència col·lectiva. Aquesta història més recent explicaria que l'actual mapa comunicatiu català sigui ple de llacunes i de contradiccions.

Parlem d'aquest darrer període. Al teu llibre El meu país. Narratives i combats per la identitat (vegeu-ne una ressenya [clicant aquí](#)) et centres en la història recent de la TV al nostre país i et mostres molt crític amb les renúncies fetes en aquest camp.

Efectivament, en aquest tercer període cal veure la televisió com un mitjà absolutament central tant des del punt de vista de la cultura de masses i de consum com de la cultura política, com des de la perspectiva de LA cohesió lingüística. Limitant-nos a aquest camp, hi ha algunes renúncies fonamentals. Només en remarcaré algunes. Per exemple: la renúncia a controlar o transformar RTVE. O el gran gol que va significar la llei que l'any 1989 va permetre l'aparició de les televisions privades, una llei que no preveu cap mena de compensació ni cap obligació de tipus lingüístic en relació amb les comunitats amb llengua pròpia altra que el castellà.

«Una de les renúncies fonamentals de la història recent va ser la llei que l'any 1989 va permetre l'aparició de les televisions privades (...) sense cap obligació de tipus lingüístic»

I a què es degué, aquesta renúncia? Que potser no se'n va copsar la rellevància en aquell moment?

Aquest seria un dels punts a estudiar en una història de les renúncies de l'etapa recent. Si la renúncia hagués estat inconscient seria molt greu per als polítics que han manat i manen a la Generalitat i per a tota la classe política catalana en conjunt, especialment per als dos grans partits majoritaris: CiU que governava a Catalunya, i els socialistes, que eren al govern espanyol. Per tant, hi hauria dues responsabilitats compartides.

Per què es va arribar a aquesta situació? Ara no tinc prou elements clau per dir-ho. Siguin els que siguin, els resultats de les negociacions han resultat fatals per a un cert procés de normalització. Només cal recordar què és el que significava TV3 abans de la privatització de la televisió, i què va significar després. I això sense voler negar de cap manera que TV3 constitueix un dels pocs valors importants d'un cert avenç per un mapa comunicatiu català.

«Per què es va arribar a aquesta situació? Ara no tinc prou elements clau per dir-ho. Siguin els que siguin, els resultats de les negociacions han resultat fatals per a un cert procés de normalització. Només cal recordar què és el que significava TV3 abans de la privatització de la televisió, i què va significar després»

A banda dels que ja has assenyalat, quins serien, a parer teu, els punts febles del mapa comunicatiu català, en comparació amb altres comunitats lingüístiques equiparables amb la nostra?

A més dels aspectes que ja he explicat anteriorment, destaquem la situació de la premsa i el cinema: la "gran premsa" gairebé no ha entrat en el procés de normalització, fora d'alguna excepció com *El Periódico*.

Un altre aspecte que volia destacar en particular és el cinema, com cas flagrant de la impotència en el camí de la normalització. No parlaré de la dificultat o de la falta de visió i d'oportunitats d'una

cinema català amb continuïtat i qualitat, amb creadors i directors de talla internacional, etc. Em refereixo només al problema del doblatge en català, que després de diverses campanyes i de la voluntat política expressada d'una manera tímida ha desembocat en una renúncia clara, concretada en la retirada del decret d'obligació del doblatge.

El cas del cinema és una metàfora de la situació d'impotència a dos nivells: un que deriva de la imposició dins l'Estat de determinades obligacions directament lligades amb les condicions de distribució d'unes narratives fonamentals per a la cultura contemporània i per a l'imaginari de qualsevol comunitat nacional. I l'altre seria el fet de no poder plantar cara a les grans distribuïdores vinculades a les *majors* americanes.

Personalment, jo no estic per un doblatge indiscriminat. Però atès que a l'Estat espanyol tothom mira el cinema en castellà o subtitulat en castellà, aleshores es tracta de situar-se en les mateixes condicions del mercat. Quan canviï aquesta situació general, si és que algun dia canvia, aleshores podrem parlar també del que s'ha de fer a Catalunya o als Països Catalans. Però mentrestant la normalització significa invertir la mediació obligada de cultura cinematogràfica mundial a través de l'espanyol.

Hi ha encara un aspecte general d'aquesta qüestió que no s'ha mencionat: i és la prohibició, explícita o implícita, de disposar d'un circuit de tots els mitjans de comunicació entre tots els Països Catalans. Caldria avançar cap a la creació d'un espai real de distribució de qualsevol tipus de producte o servei a través i més enllà de les noves fronteres creades entre les comunitats autònomes a Espanya. S'ha vist en moltes ocasions com s'ha impedit de forma directa o indirecta aquesta intercomunicació a l'espai català. I en canvi s'han reforçat els mecanismes mediàtics d'espanyolització de productes i de mitjans. La centralització de la majoria de les decisions sobre els mitjans a Madrid i el mercat únic espanyol de productes, serveis i també mitjans és la garantia final d'unificació galopant del consum mediàtic i també lingüístic "naturalment" en espanyol.

«S'ha vist en moltes ocasions com s'ha impedit de forma directa o indirecta aquesta intercomunicació a l'espai català. I en canvi s'han reforçat els mecanismes fonamentals d'espanyolització de productes i de mitjans»

En relació amb la visió històrica que mostres en el teu llibre El meu país. Narratives i combats per la identitat, creus que hi ha hagut canvis darrerament que conviden a ser més optimistes quant a la distribució de mitjans als Països Catalans?

No m'agradaria donar la impressió que parlem d'un estat de coses tancat, ni molt menys, atès que estem en plena dinàmica, amb batalles arreu. És una situació canviant i esperem que encara ho sigui més.

Valoro molt positivament les múltiples iniciatives de la societat civil catalana que parteixen d'experiències que en alguns casos han estat pioneres de la recuperació tant del català com d'un punt de vista català, la qual cosa és fonamental en la informació, l'anàlisi i la difusió cultural. En són bons exemples la iniciativa d'*El Punt*, *El Nou 9*, *El Segre* i altres de mancomunar els esforços locals per arribar a una certa alternativa amb un enfocament de Països Catalans. També ho és el nou diari esportiu editat per COMIT, un exemple d'informació esportiva moderna amb un llenguatge viu, àgil i actual; el suplement *Presència* de les edicions de diaris comarcals, i moltes altres iniciatives; o la mateixa Vilaweb, com a diari electrònic, que constitueixen sens dubte experiències pioneres i molt interessants.

ARA BÉ, la qüestió central és si aquestes iniciatives aconseguiran modificar allò que les americans en diuen el *mainstream*, el corrent principal de les grans accions i decisions. I és aquí on dubto que aquestes iniciatives puguin canviar el rumb fonamental d'allò que analitzo pel que fa a la televisió en el meu llibre i que mantinc igual, perquè respon no pas a una dinàmica de la societat civil, sinó a una estructuració de les relacions de poder que s'han establert al llarg d'aquests anys i que s'han materialitzat en unes regulacions, unes rutines dels poders i unes polítiques.

Per exemplificar la "pesantor" enorme d'aquestes estructures es pot recordar la tendència de la Comissió Europea de delegar en els estats membres les competències en les matèries més sensibles relatives a identitat i cultura de les comunitats lingüístiques de la UE. Per exemple, és el cas de la televisió i en concret del règim de finançament de la pública. Així com en altres àmbits de les polítiques europees les grans decisions es prenen a Brussel·les i els estats membres en són mers executors, en canvi, en qüestions com educació, cultura, televisió, cinema i altres de similars, es deixa en mans dels estats. La UE s'inhibeix a l'hora de prendre decisions d'allò que en diuen "diversitat cultural i lingüística" i deixa la qüestió en mans dels estats nacionals centralistes.

«La UE s'inhibeix a favor dels estats a l'hora de prendre decisions d'allò que en diuen "diversitat cultural i lingüística" i deixa la qüestió en mans dels estats nacionals centralistes»

En termes pràctics, o si vols amb exemples, quines serien les vies més adequades per avançar cap a un espai comunicatiu català plenament normalitzat ?

Bé, no m'agrada l'expressió "plenament normalitzat". És un desideràtum que no és bo per a ningú, perquè el món actual fuig de qualsevol tipus de *normalització* absoluta. És millor plantejar que calen unes condicions perquè les comunitats històriques puguin procedir a la descolonització. El desideràtum ha de ser la descolonització d'aquelles comunitats que encara estan subjectes a diferents processos colonials o neocolonials diguem-ne "interns", com és el cas de l'Estat espanyol. És una exigència democràtica i ètica que algun dia aquests processos puguin avançar,

independentment del programa polític o del model de relació entre comunitats, en el marc d'una Europa unida, però sense que això impliqui que des del punt de vista lingüístic i cultural no s'hagi de buscar una descolonització efectiva.

En aquest sentit, alguns exemples poden mostrar com es podria avançar cap a un espai comunicatiu català. Una manera seria la supressió del Ministeri de Cultura espanyol i la cessió de totes les competències de cultura a les comunitats històriques. Un altre exemple seria la supressió o almenys la transformació radical de RTVE amb alguna fórmula pactada. O encara, la decisió que tot el cinema a Catalunya es dobla o subtitula en català, que són dues estratègies diferents en relació al que es pot fer amb el cinema.

Són tres exemples de com es podria avançar en la descolonització. A banda d'aquests punts, hi hauria d'haver un acord bàsic entre els poders polítics de les diferents comunitats autònomes de l'Estat espanyol per arribar a acords bàsics clau, com per exemple sobre la unitat de la llengua i l'establiment de circuits de distribució de la comunicació. A més a més, caldria potenciar un mercat del català, que per exemple afavoriria la penetració del català a través de l'estàndard oral. Si no tenim un mercat propi no tenim determinades opcions, com la promoció i difusió de llibres, cinema i altres productes culturals.

En poques paraules, cal crear un circuit global que faci possible la intercomunicació cultural i mediàtica entre tots els Països Catalans. Un circuit que pressuposa un pacte polític entre les diferents formacions i institucions polítiques de l'espai català, i molt probablement un nou pacte d'estat.

«En poques paraules, cal crear un circuit global que faci possible la intercomunicació entre tots els Països Catalans, un circuit que pressuposa un pacte polític entre les diferents formacions i institucions polítiques i, molt probablement, un nou pacte d'estat»